

Людмила ЛИТВИНЕНКО-АНПІЛОВА,

аспірантка Інституту українознавства
імені Івана Крип'якевича НАН України,
м. Івано-Франківськ,
Україна

Liudmyla LYTUVYENKO-ANPILOVA,

PhD student,
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: kotariyka@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-5522-1491>

Діяльність Організації українських націоналістів у м. Юзівка (Донецьк) в 1941–1943 роках

Стаття розкриває аспекти діяльності ОУН у м. Юзівка (Донецьк) від початку німецької окупації Донеччини за часів Другої світової війни до часу вступу до міста Червоної армії. Висвітлюються історичні події, які охоплюють появу перших похідних груп ОУН, розгортання та налагодження роботи міського й обласного осередку ОУН, а також з'ясовуються напрями роботи націоналістів у політичній, соціальній і військовій сферах. Схарактеризовано основні аспекти діяльності Юзівського (Сталіне / Донецьк) підпілля ОУН; розглянуто взаємовідносини з німецькою адміністрацією та репресивно-каральні заходи останньої, напрями роботи в громадському й політичному секторах з місцевим населенням, особливості комунікації з центральним проводом і внутрішню політику організації. Приділено увагу питанням конспірації та підготовки збройної боротьби проти німецького й радянського режимів. Дослідження містить важливі статистичні дані щодо кількості членів підпілля та прізвища ключових учасників ОУН у м. Юзівка.

Ключові слова: Східноукраїнські землі, Донбас, Сталіне / Юзівка / Донецьк, Друга світова війна, нацистська окупація, націоналістичне підпілля, ОУН (б), радянські репресії, НКВС.

The Activity of Ukrainian Nationalists in Yuzivka (Donetsk) City in 1941–1943

The activities of the OUN(b) in eastern Ukraine, in particular in the Donetsk region, are becoming relevant in light of current events in Ukraine. The narrow topic of research on this issue in the eastern territories has not yet received sufficient coverage, which has led to the appearance of a "blank spot" in the geographical spectrum of studies of liberation struggles. At first, this was due to the unavailability of the source base in the Soviet period, and later, due to the political involvement and weak interest in the topic of representatives of the local historical cohort, with a certain passivity of the latter. Among the scientists who touched on the issue of the existence of the OUN in the Donetsk region, it is worth noting O. Dobrovolsky, V. Nikolsky, V. Kovalchuk, Y. Shchur, V. Serhiychuk. However, a thorough and qualitatively self-sufficient scientific study of this issue is currently lacking. In view of this, this article aims to analyse the activities of the nationalist underground in Donetsk during World War II, based on archival materials with the processing and analysis of previous research. The article reveals aspects of the appearance of representatives of the first OUN mobile groups in the Donetsk region, the deployment and establishment of the work of the city and regional OUN cells, and the main directions of the work of nationalists in the political, social, and military spheres. The main aspects of the activities of the Donetsk underground of the OUN are identified as relations with the German occupation administration and the reactionary policy of the latter in the form of repressive and punitive measures, work in the public and political sectors with the local population, features of communication with the central leadership, and the internal politics of the organization. Special attention is paid to the issues of conspiracy and preparatory processes for the armed and political struggle for independence against the German and Soviet regimes. The chronological framework of the study is limited to the period of German occupation of Donetsk during World War II and ends with the retreat of German troops with the approach of the Red Army. The article includes quantitative indicators of underground members and the names of key OUN participants in Donetsk.

Keywords: Eastern Ukraine, Donbas region, Staline/Yuzivka/Donetsk, World War II, Nazi occupation, resistance movement, nationalist underground, OUN(b), Soviet repressions, NKVD.

Діяльність Організації українських націоналістів ОУН на сході України постає в актуальному світлі з огляду на воєнне сьогодення України, частина територій якої, зокрема й Донецщина, опинилися під окупацією. Сучасні вітчизняні історики активно переглядають і критикують ідеологічно-заангажовану й політизовану риторичну радянської історіографії щодо питань діяльності українських націоналістів. Проте для історії східноукраїнських теренів ці трансформації відбуваються не так жваво, що відобразилося і на усвідомленні сутності різних етапів та процесів визвольних змагань. Якщо за радянських часів це зумовлювалось жорсткими політичними чинниками й недоступністю джерел, то в період української незалежності слабкий інтерес до проблематики визначався домінуючою політичною заангажованістю регіону (прорадянською, проросійською, українофобською) та відповідними вподобаннями донецько-луганської історичної спільноти, зорієнтованої не стільки на академічний інтерес української науки, скільки на власну ідеологічну позицію. Таким чином більшість регіональних істориків, зокрема трьох національних університетів, ставилася до проблем вивчення національно-визвольних змагань і націоналістичних рухів або пасивно, або сторожко, ба навіть вороже. Утім, були й ті, хто брався за студіювання таких непопулярних на сході України тем.

Так, діяльність ОУН на Донеччині досліджували такі науковці: Олександр Добровольський, Володимир Нікольський, Володимир Ковальчук та Юрій Щур. Чи не найбільший спадок у вивченні українського руху й роботи націоналістичних організацій на сході України, зокрема ОУН, залишив по собі історик і громадський діяч О. Добровольський. Головним доробком своєї багаторічної праці науковець вважав зібрані, упорядковані й опубліковані ним два томи архівних документів «ОУН на Донеччині. Том І» та «Від УНР до ОУН: український рух на Донеччині. 1917–1959 рр. Том II»¹, що містили матеріали Архіву Управління Служби безпеки України (далі — Архів УСБУ) по Донецькій області та Державного архіву Донецької області, а також деяких інших державних і відомчих архівів. Робота В. Нікольського «Підпілля ОУН(б) у Донбасі»², сфокусована на вивченні діяльності ОУН на сході України, може розглядатись як спроба узагальненого дослідження. Втім, як зазначав сам автор, його книга не закрила всіх

питань розглядуваної проблеми й залишила певну перспективу для досліджень. Серед таких аспектів, які потребують уточнень, можна виокремити статистику щодо чисельного складу міських осередків і кількості репресованих членів ОУН різними режимами, співвідношення членів організації та так званих «одинаків» серед арештованих органами НКВС за приналежність до ОУН³. Праці Володимира Ковальчука «ОУН в центральній, південній та східній Україні. 1941–1950-ті рр.»⁴ та Юрія Щура «Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях»⁵ дають побіжний опис діяльності ОУН на східних теренах, проте не уточнюють деталей роботи підпілля в юзівському осередку. На противагу їм деякі подробиці про ситуацію в Юзівці та на Донеччині загалом отримуємо з книги Володимира Сергійчука «Український здвиг: Наддніпрянщина»⁶, збірника документів, дотичних до діяльності ОУН на Наддніпрянщині, що подає цінні статистичні відомості стосовно кількісного складу ОУН у регіоні⁷, проте, на жаль, не містить уточнювальних даних щодо юзівського осередку, утім, як і зазначені вище роботи науковців.

Деяко ширшим є перелік праць, що містять статті й короткі історичні розвідки, присвячені актуальній темі. Це, зокрема, доробки: Валентини Жмури⁸, чия стаття є досить інформативною щодо згадуваних прізвищ учасників підпілля та його кількісного складу в окремих районних осередках; Василя Ухача⁹, що предметно розглядає історію вивчення спадку похідних груп ОУН на Лівобережній Україні; українського громадського діяча та історика Володимира Семистяги (у 2014 році за свою активну діяльність перебував у полоні у бойовиків ЛНР)¹⁰, який основну увагу зосередив на історії націоналістичного підпілля Луганщини; Тамари Баклашової та Юлії Боженко¹¹, де подано змістовний історіографічний огляд

³ Там само. С. 116.

⁴ Ковальчук В. ОУН в центральній, південній та східній Україні. 1941–1950-ті рр. Київ, 2011. 77 с.

⁵ Щур Ю. Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях. Запоріжжя, 2006. 45 с.

⁶ Сергійчук В. Український здвиг: Наддніпрянщина. 1941–1955. Київ, 2005. 833 с.

⁷ Там само. С. 318.

⁸ Жмура В. ОУН на Донбасі: 1941–1943. *Вісті комбатанта*. 2000. Ч. 1. С. 74–77.

⁹ Ухач В. Сучасна вітчизняна історіографія похідних груп ОУН(б) та ОУН(м) на Великій Україні (1941–1943 рр.): вибрані аспекти. *Архіви України*. 2015. № 3. С. 78–85.

¹⁰ Семистяга В. Нові документальні свідчення про національно-визвольний рух в Донбасі у роки Другої світової війни. *Бахмутський шлях*. 2001. № 3–4. С. 186–189.

¹¹ Баклашова Т., Боженко Ю. Діяльність похідних груп ОУН на Донбасі: сучасний стан історіографії проблеми. *Молодий вчений*. 2018. №10. С. 482–484.

¹ Добровольський О. ОУН на Донеччині (збірник документів та матеріалів). Т. І. Донецьк, 2013. 352 с.; Добровольський О. Від УНР до ОУН: український рух на Донеччині. 1917–1959 рр. Т. II. Львів: Левада, 2020. 392 с.

² Нікольський В.М. Підпілля ОУН(б) у Донбасі. Київ, 2001. 178 с.

стану актуальної проблеми; Вадима Нестеренка й Катерини Мурашко¹², що висвітлює процес потрапляння похідних груп ОУН на Донеччину та інформує про кількісний склад перших роїв на Донбасі; Олександра Пагірі¹³, який особливо цікавий тим, що автор проводить певні паралелі між діяльністю «Просвіт» та ОУН, теоретично збільшуючи залученість місцевого населення до націоналістичного руху; Аліни Пониपालяк, яка у дослідженні, присвяченому діяльності Василя Кука¹⁴, та неодноразових інтерв'ю також торкається питання ОУН на Донбасі, що, правда, подана нею інформація має узагальнювальний характер, а деякі дані можна використати для порівняння з архівними джерелами, зокрема статистику репресованих членів ОУН органами держбезпеки гестапо в м. Юзівка¹⁵; Олександра Іщука та Наталії Ніколаєвої¹⁶, що у своїй розвідці висвітлюють проблеми діяльності молодіжних націоналістичних організацій у центральній та східній частинах України в 1945–1954 рр., проте основну увагу зосереджують на центральних областях або сусідній Луганській (тогочасній Ворошиловградській), оминаючи актуальний для нас регіон, хоча сама стаття містить цікаві статистичні відомості про викриття ланок ОУН у Сталінській області з кількісними показниками; Сергія Петрухіна¹⁷, де автор детально характеризує деякі аспекти діяльності націоналістів на сході, зокрема на Донеччині, висвітлюючи прізвища учасників підпілля та перебіг подій у регіоні (у праці відчутно вплив попередніх досліджень О. Добровольського).

Серед зарубіжних істориків-науковців, зацікавлених цією проблематикою, слід згадати Джона Армстронга¹⁸, який у своїй праці побіжно торкається питань діяльності ОУН на Донеччині. У цілому характер та настрої його наукової роботи досить контраверсійний і не залишає

загального позитивного враження щодо оцінки ОУН. Дослідник часто посиляється на російські джерела й стосовно діяльності українських націоналістів доходить висновків, що іноді перегукуються з радянською історіографією. Також варта уваги книга американського історика японського походження Гіроакі Куромії¹⁹, що містить розділ про події на Донбасі (Донеччині зокрема) у Другу світову війну (розділ 7), де автор, зокрема, торкається і питання діяльності ОУН у регіоні. Ця праця більше тяжіє до об'єктивного висвітлення теми, оскільки дослідник неодноразово посиляється на архівні матеріали й намагається утримуватися від суб'єктивної оцінки подій. Проте відомості щодо діячів ОУН є загальними, поверховими й можуть бути використані лише для зіставлення фактажу з архівними матеріалами. Хоча й тут частково є риторика, наслідувана Дж. Армстронгом, стосовно оцінювання «окремих українських націоналістів» як «расистів, фашистів і колабораціоністів»²⁰.

На тлі помітних результатів, досягнутих у вивченні зазначеної проблеми, доводиться констатувати, що на сьогодні не існує ґрунтовної, цілісної та всеохопної праці, яка б системно й повно досліджувала історію діяльності ОУН на теренах Донбасу або хоча б Донеччини та Луганщини. Питання ж висвітлення діяльності ОУН у м. Юзівка як окреме дослідження в історіографічному доробку взагалі відсутнє, що й спонукало авторку до написання цієї розвідки. Пропонована стаття не претендує на повне закриття лакуни, утім, це є крок в означеному напрямі. Дослідження спирається не лише на науковий доробок попередників, але й використовує широку джерельну базу з доступних архівних матеріалів: доповідні та супровідні записки, свідчення, протоколи нарад і допитів свідків, довідки, постанови, обвинувальні висновки, витяги з протоколів і стенограм допитів, обвинувальних вироків, автобіографій з оперативних справ НКВС у формі копій з архівів УСБУ переважно по Донецькій (Справа 27807; 21287; 58; 35462; 33154; 31950; 35152), Миколаївській (Справа 2687), Харківській (Справа 31828) областях та Автономній Республіці Крим (Справа 022581). Ще одним важливим джерелом є мемуари безпосередніх учасників тих подій, членів похідних груп ОУН, як-от Євгена Стахів²¹ і Лева Шанковського²², чиї свідчення після зіставлення

¹² Нестеренко В.А., Мурашко К.О. Похідні групи ОУН у північно-східних областях України. *Сумська старовина*. 2020. № LVII. С. 44–52.

¹³ Пагіря О. Обличчям до Сходу. Тижень, 2011; Пагіря О. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. *Літопис УПА. Нова серія*. Т. 18. Київ–Торонто, 2011. С. 16–27.

¹⁴ Пониपालяк А. Останній командир УПА. Життя і боротьба Василя Кука. Київ, 2021. 256 с.

¹⁵ Пониपालяк А. Потужна мережа ОУН діяла на Донбасі в роки Другої світової. *Радіо Свобода*. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29237255.html>.

¹⁶ Ішук О., Ніколаєва Н. Діяльність молодіжних структур ОУН(б) на території Центральних та Східних областей України у 1945–1954 рр. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64349/11-Ishchuk.pdf?sequence=1>.

¹⁷ Петрухін С. Діяльність ОУН(б) на території Донецької області в роки німецької окупації (1941–1943 рр.). *Військово-історичний меридіан*. 2016. № 1.

¹⁸ Armstrong, John A. (1995). *Ukrainian Nationalism*. New York, 322 p.

¹⁹ Гіроакі Куромія. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. Київ, 2002. 510 с.

²⁰ Там само. С. 396.

²¹ Стахів Є. Крізь підпілля, тюрми і кордони: повість мого життя. Київ, 1995. 317 с.

²² Шанковський Л. Похідні групи ОУН (Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр.). Мюнхен, 1958. 186 с.

з архівними матеріалами шляхом порівняльного аналізу можна назвати доволі достовірними, окрім незбігання у деяких незначних деталях, що цілком логічно з огляду на часові межі пережитих подій і момент їх фіксації.

Мета статті — створення загального історичного нариса діяльності націоналістичного підпілля в обласному центрі тодішньої Донеччини — м. Юзівка (до перейменування німецькою адміністрацією — м. Сталіне) у період німецької окупації часів Другої світової війни.

З початком німецько-радянського протистояння під час Другої світової війни німецька армія, форсовано просуваючись на схід і спричиняючи відступ радянських військ, восени 1941 року окупувала Сталінську область. У цей період посади в місцевих адміністраціях почали повільно переходити до рук українців. Проте в м. Сталіне залишався сильний російський вплив, де бургомистром був призначений росіянин П. Пятушков²³. Боротьба за адміністративні важелі та посади йшла хоч і підпільно, проте досить активно. Разом з німецькою армією на Донбас потрапили й перекладачі із заходу України, які неабияк впливали на становлення місцевих осередків організації, знайомлячи населення з ідеологією ОУН і залучаючи на свій бік все більше прихильників. Зокрема, перші хвилі похідних груп і перекладацька когорта допомогли zorganizувати кістяк націоналістів для розбудови ОУН на місцях і продовжити їхню діяльність, передаючи власний досвід та напрацювання.

Восени (ймовірно жовтень-листопад) 1941 року до м. Юзівка потрапила перша група ОУН, а саме мельниківці, у кількості 5 осіб на чолі з Орестом Зибачинським (Любочинським)²⁴. Членами ОУН(м) були вихідці із західних областей, переважно студенти Львівського університету. Окрім Зибачинського, до групи входила його дружина «пані Марта», Михайловський (Михайличевський) і ще двоє невідомих²⁵.

ОУН(б) прибула до Юзівки практично одночасно з мельниківцями також у жовтні-листопаді 1941 року як частина південної похідної групи з Дніпропетровська. За свідченнями агента НКВС під псевдонімом Дорошенко (Роман Головатий), який був ключовою фігурою зі збору інформації проти націоналістичного підпілля Донеччини,

уже за 5–6 днів після окупації німцями Сталіного в місті з'явилась група членів ОУН у кількості 10–12 осіб для розгортання роботи. Керівником групи був Володимир Болгарський-Булавський, 27 років, син українського емігранта. Разом з ним прибули й інші члени ОУН, «одетые в форму украинских националистов с эмблемой “Трезубец”»²⁶. Деякі дослідники згадують назву цієї частини похідної групи — «Пума», але в різних контекстах. Аліна Пониपालяк зазначає, що так називалася південна похідна група, якою керував Василь Кук і яка рухалась у напрямку Дніпропетровськ — Юзівка — Миколаїв. Олександр Добровольський наголошує, що «Пума» — це похідна група на чолі з В. Болгарським-Булавським, яка першою потрапила на Донбас восени 1941 року. Водночас існує інформація, що таку саму назву мала похідна група ОУН(м), що рухалась на південь України в червні 1941 року під керівництвом Пулюя та Масікевича, звідки й пішла назва угруповання²⁷. Саме цієї версії логічно було б дотримуватись, адже в жодних архівних документах у справах ОУН(б) назва «Пума» не трапляється.

Більшість прибулих на схід націоналістів були перекладачами й членами німецької адміністрації. З них походив, наприклад, заступник керівника дільничної поліції та голова міської поліції Федір Капітонович Шильников. Прибульці займалися «меньше полицейскими делами, чем агитацией об украинизации всей полиции, управы и даже печати»²⁸. Решта була представниками третьої похідної групи ОУН. На місці група розосередилась: частина долучилась до місцевої поліції, частина працювала перекладачами, а інші поїхали налагоджувати регіональні осередки до Маріуполя, Мар'їнки, Краматорська, Гришиного й Горлівки. Сам В. Болгарський працював інспектором шкіл народної освіти Мар'їнського району. Осередки ОУН у Сталінській області почали діяти майже у всіх районах, а представники ОУН були залучені до діяльності практично всіх місцевих адміністрацій, окрім Юзівської міської та Сталінської обласної. Проте вже в лютому 1942 року через активну роботу з агітації та проведення підпільних зборів всіх членів групи на чолі з В. Булавським, який на тоді обіймав посаду міського провідника (обласного координатора) м. Юзівка, було заарештовано нацистською службою безпеки (СД, *нім. Sicherheitsdienst*) і доправлено до Києва.

Одразу ж по цих подіях, у лютому 1942 року, до Юзівки було направлено новий рій південної

²³ Архів управління Служби безпеки України по Донецькій області. Ф. І. Спр. 27807; Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 21287; Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд 379. Спр. 58; Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 35462; Архів УСБУ по Донецькій області. Спр. 33154; Архів УСБУ по Миколаївській області. Спр. 2687; Архів УСБУ по Харківській області. Спр. 31828.

²⁴ Архів УСБУ по Донецькій області. Ф. І. Спр. 27807. Арк 115–116.

²⁵ Там само. Арк. 113–113зв.

²⁶ Там само. Арк. 115–116.

²⁷ Пулюй О. Осінь 1939 року. 3 листів польової пошти. *Вісті комбатанта*. URL: <https://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/06/1939.html> (дата звернення: 16.05.2025).

²⁸ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 21287. ПФ. Т. II. Арк. 210.

похідної групи на чолі з Іваном Климом і Євгеном Стахівим для продовження роботи, розбудови широкої підпільної мережі та чіткої регіональної структури. Вони прибули до Ясинуваті та Горлівки, а згодом і до Юзівки²⁹, де базувався обласний провід. Підпорядковувався він крайовому проводу південноукраїнських земель, очолюваному Зиновієм Матлю, який перебував у Дніпропетровську. У травні-червні 1942 року його замінив Василь Кук (згодом останній командир УПА). Сталінським обласним проводом з лютого 1942 року керували: у м. Горлівка — Іван Клим, заступником був Володимир Гладкий; у м. Маріуполь — Євген Стахів (Дуб, Павлюк, Павло, Євген, від вересня 1942 р. — обласний керівник), заступник — Микола Кривошапко (Козик, заступник від січня 1943 р.)³⁰; у м. Юзівка — Олександр Сало (від 1944 р. — обласний провідник, інженер шахти)³¹. Останній з поверненням радянської армії евакуювався до Умані Вінницької області. Планувалось, що О. Сало мав повернутись на Донбас і продовжити свою роботу, але 1944 року його було арештовано й розстріляно німцями.

Уже від середини 1943 року обласним керівником згадується Ф. Лічман (Шкурко), а від серпня того ж року обласний провід переходить до М. Кривошапки. Обласним референтом зв'язку був Микола Черкащенко (Мазепа)³². Пізніше керівником обласної організації призначений Дніпровий (інженер-хімік), а потім — Іван Свічинський. Після арешту І. Свічинського³³ очільником став Юрій / Георгій Ковалевський, а згодом — Володимир Гладкий. Така кадрова плинність зумовлена насамперед нестабільною ситуацією, внутрішніми штатними рухами, постійними арештами з боку німецької адміністрації та воєнними діями. У цілому серед усіх міст області ситуація у Юзівці була найменш сприятливою для націоналістичного руху. Сильні проросійські позиції, обіймання адміністративних посад представниками російських організацій, масова евакуація населення напередодні та під час війни (близько 50 % мешканців області залишило Донеччину)³⁴ — все це перешкоджало діяльності націоналістів. Тож робота в обласному центрі проходила найважче³⁵.

Детальні відомості про діяльність проводу та його членів надано в доповідних записках

²⁹ Стахів Є. Крізь підпілля... С. 106.

³⁰ Там само. С. 131.

³¹ Архів УСБУ по Автономній Республіці Крим. Спр. 022581. Аркуші не пронумеровано.

³² Шанковський Л. Похідні групи ОУН... С. 167.

³³ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 21287. ПФ. Арк. 11–12.

³⁴ Сергійчук В. Український здвиг. Київ, 2005. С. 91; Державний архів Рівненської області. Ф. Р-30. Оп. 2. Спр. 43. Арк. 65–73.

³⁵ Там само. С. 91.

таємного співробітника НКВС Дорошенка, якому вдалось як агенту в підпіллі оунівців не лише зібрати інформацію для радянських спецслужб, але й певний час обіймати керівні посади в проводі.

Значна активізація політичної діяльності ОУН в м. Юзівка розпочалась 20 листопада 1941 року, коли відбулось зібрання більшої частини активу підпілля в приміщенні хімлабораторії індустріального інституту. Серед присутніх були: Дмитро Фомічев (вбитий згодом німцями), О. Зінченко, Радечук, Ю. / Г. Ковалевський (майбутній керівник проводу), Лозовський (доцент індустріального інституту в Юзівці), В. Гладкий (доцент індустріального інституту), Приходько, Ракитний (лаборант Сталінського індустріального інституту в Юзівці), В. Болгарський і Дорошенко (агент НКВС Р. Головатий). На зборах В. Болгарський ознайомив присутніх зі структурою ОУН, розповів про ОУН Мельника й ОУН Бандери, необхідність сприйняття німців як ворогів України на рівні з Радянським Союзом, а також про спробу проголошення акту відновлення незалежності Української держави й розгром підпілля у Львові. Після виступу доповідча збори перейшли до обговорення діяльності ОУН на місці. Було визначено завдання замінити всі керівні посади в області та місті українськими націоналістами, у зв'язку з цим постала необхідність зібрати компрометуючі матеріали на чинних керівників і надати їх німецькому командуванню (зокрема, докази, які засвідчують, що керівники міської управи є колишніми комуністами й радянськими активістами). За 3–4 дні сталися повторні збори в тому ж складі з долученням Р. Крутька. Проте після подачі матеріалів до комендатури В. Болгарський отримав відмову в заміні керівного складу міської управи. У січні 1942 року всіх легальних учасників ОУН викликали до гестапо, де їм рекомендували залишити Сталінську область, а до того часу вони мали перебувати під домашнім арештом. Частина членів погодилась виїхати. Це були ті, що прибули з Києва або західних областей України.

У лютому 1942 року після вимушеної заміни в керівництві В. Булавського на І. Кліма та Є. Стахіва розпочалась нова хвиля адміністративної розбудови підпілля. Очільники спочатку базувались у Горлівці, а згодом Є. Стахів працював у Юзівці, маючи постійні робочі поїздки теренами області для організації осередків у Горлівці, Маріуполі, Костянтинівці, Краматорську, Слов'янську та Ясинуватій. Окрім того, він опікувався налагодженням постачання агітаційної літератури³⁶, продуктів і фінансів, що розподілялись за потребами по районах. У спогадах Є. Стахіва зазначається, що на момент прибуття цієї групи

³⁶ Стахів Є. Крізь підпілля... С. 112–113.

до області підпільна мережа, зв'язки, явочні квартири й основна діяльність тут уже були налагодженими. Наприклад, Є. Стахів неодноразово зустрічав у різних містах області членів ОУН із західних областей, яких знав ще під час перебування у Львові, до початку війни, а саме: Р. Куцака, Р. Сочинського, О. Ортинського, Я. Сидора, О. Масляника, Д. Бучинського, І. Дубаса, І. Білака, Каратицького, Никорака³⁷. Також до активної роботи вже були залучені такі члени ОУН: Чумак, П. Федотов, Курінний, Мірошніченко, Р. Богач, Стасюк, Жижур, В. Козельський, Б. Кучинський, Н. Сташевська, Донцов, К. Семенович³⁸. Тобто всі вони влилися до мережі підпілля, що вже діяло в Юзівці, Маріуполі, Ясинуватій та Горлівці.

Принагідно зазначимо, що провід відправляв своїх членів для створення підпілля не лише в обласні райони, але й на суміжні адміністративні території Росії, а саме у колишню Таганрозьку округу Донської області, що тепер входила до складу Ростовської обл., де переважало українське населення. Наприклад, з обвинувального висновку Іваницького стає відомо про рейди оунівців на територію РФСР. Останній у минулому брав участь у боротьбі з червоними на боці білогвардійців. Згодом виїхав закордон, але повернувся. Під час Другої світової війни проживав періодично то в Юзівці, то в Таганрозі³⁹. Іваницький підтримував зв'язок як з ОУН, так і німецькими агентами та членами РОА (рос. Русская освободительная армия. — Авт.) Навесні 1942 року був відправлений проводом м. Юзівки (а саме Любочинським) до Таганрога для створення осередку в його окрузі⁴⁰.

Через масові арешти у Львові та Києві від жовтня 1942 року почались проблеми зі зв'язком з центральним проводом. Тому для отримання вказівок членам похідної групи доводилось їздити в інші області, де вони зустрічалися зі зв'язковими. На той час керівником південної групи вже був В. Кук⁴¹. З Олександрії, де відбулася зустріч з В. Куком, Є. Стахів повернувся до Сталінської області разом з В. Нофенком. Водночас І. Клим, за вказівкою проводу, виїхав до Львова, де був арештований гестапо і 9 березня 1944 року страчений (покараний на горло) у Дрогобичі⁴².

Наступні збори районних і міських керівників ОУН відбулись у червні 1942 року в Юзівці. На зустрічі керівників Маріупольського осередку ОУН були присутні: Кулик (Макіївка,

редактор газети «Українська земля»)⁴³, М. Стасюк, Гетьманець, Жерновий та Чайко (члени бойової групи). Міський осередок у цей період очолював І. Свічинський. Саме від нього районні голови отримували агітаційну, ідеологічну й історичну літературу для ознайомлення та розповсюдження. Також від І. Свічинського надходили розпорядження і накази, надані центральним проводом. Основну увагу він приділяв боротьбі проти німців і підготовці спротиву радянській владі, даючи завдання вербувати українських добровольців у лавах німецької армії для подальшого проведення підривної роботи проти німців, а також опікувався створенням бойового крила ОУН.

Відомо про існування бойових груп (так званих «бойовок») при районних організаціях ОУН Сталінської області. До їхніх завдань входила: підготовка кадрів, доставка й розповсюдження агітаційної літератури, пошук та збереження зброї, створення крижок і, за потреби, виконання бойових операцій чи терористичних актів. Зокрема, в 1943 році, заступник Є. Стахіва М. Кривошапко ініціював агітаційну роботу в «батальйонах спротиву», які формувалися німецькою адміністрацією для боротьби з радянською армією. Українським підпіллям у такому військовому підрозділі м. Юзівка керував Роман Антоняк (Гліб). Планувалося, що із наступом радянських військ батальйон вирушить на Дніпропетровщину й доєднається до УПА. На жаль, повною мірою здійснити цей задум не вдалося і до УПА доєдналася лише група з 24 бійців на чолі з Р. Антоняком⁴⁴.

У січні 1943 року, після голодної та важкої зими, загроза наближення радянського фронту набувала значних масштабів. По всій області розпочалась нова хвиля арештів з боку німецької адміністрації, що помітно вдарило по роботі організації. Основні вказівки щодо подальшої діяльності Є. Стахів продовжував отримувати від Леміша з центрального проводу в Дніпропетровській області (Дніпродзержинськ). Далі діяльність ОУН мала перейти у глибоке підпілля з метою уникнення арештів як від рук німецької адміністрації, так і радянської влади. У середині 1943 року фронт неодноразово зміщувався. Спершу завдяки просуванню радянських військ у бік Харкова, а згодом через німецький контрнаступ, який повернув фронт на кордони зими 1941–1942 року⁴⁵. Така ситуація спровокувала нову хвилю арештів з боку німців. За архівними матеріалами, загальна кількість арештованих членів ОУН у Сталінській області варіювалася в межах 75–77 осіб, з цього переліку ідентифіковано близько 8 членів юзівського осередку.

³⁷ Стахів Є. Кризь підпілля... С. 131.

³⁸ Там само. С. 112–119.

³⁹ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 31950. Арк. 83зв.

⁴⁰ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд І. Спр. 27807. Арк. 153–154.

⁴¹ Стахів Є. Кризь підпілля... С. 121.

⁴² Там само.

⁴³ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 35152. Т. II. Арк. 42.

⁴⁴ Шанковський Л. Похідні групи ОУН... С. 173.

⁴⁵ Стахів Є. Кризь підпілля... С. 139.

Для розуміння ролі агентурної мережі НКВС, побудованої напередодні війни, у знищенні націоналістичного підпілля ОУН варто зосередитись на участі агента НКВС Дорошенка у її діяльності. Долучившись до лав організації ще за часів очолювання юзівського проводу В. Булавським та увійшовши в довіру, він на 1943 рік став активним членом підпілля ОУН, займаючись розповсюдженням листівок, газет («Вісті», «Ідея і чин», «Вільна Україна»)⁴⁶ та агітацією, яка велась для збору даних для подальших доповідей у НКВС. Згодом буде з'ясовано, що перед поширенням агітаційних матеріалів Дорошенко затирав ту інформацію, яку вважав за потрібне видалити. До того ж кожен екземпляр агіток він зберігав у лабораторії професора Нікольського, аби згодом додати їх як речові докази до своїх показань. Саме завдяки його інформації органи НКВС мали змогу розгорнути масові арешти й репресії проти учасників підпілля з поверненням радянської влади.

У середині 1943 року провід доручив Дорошенку в співпраці з В. Гладким організувати агітаційну роботу серед робітників металургійного заводу⁴⁷. У червні того ж року І. Свічинський, який після арешту В. Булавського очолив Юзівський міський провід (1942–1943), нелегально переїхав до Мелітополя, тимчасово залишивши своїм заступником агента Дорошенка. Посаду керівника міського проводу перейняв Ю. / Г. Ковалевський, яку обіймав протягом другої половини 1943 року. Згодом він був заарештований і розстріляний органами НКВС у 1945 році. З витягів допитів Ю. / Г. Ковалевського маємо змогу дізнатися про структуру обласної організації та побудову діяльності її членів.

До організації Ю. / Г. Ковалевського завербував Павло Бойко, редактор «Донецького вісника»⁴⁸. Їхнє спілкування на політичні теми розпочалось у 1942 році, коли в розмовах П. Бойко наголошував на потребі створення Української самостійної держави та боротьби з головним ворогом — Росією, оскільки німці підуть, а радянський тоталітаризм повернеться в Україну. Він ознайомив Ю. / Г. Ковалевського з історією ОУН та її цілями. Наприкінці березня 1943 року, після знайомства останнього з іншими членами ОУН, зокрема з членом обласного проводу під псевдонімом Василь, О. Салом, Романом (Юхим, керівник СБ) та Клавою (Циганка, зв'язкова), його було погоджено прийняти до лав організації. У жовтні 1942 року Ю. / Г. Ковалевський працював штатним кореспондентом «Донецького

вісника», де надрукував близько 10–15 статей під різними псевдонімами (Максим Зелений, І. К., Ілля Кубіков, Август Январський). А вже в 1943 році він стає головою осередку.

На базі агроуправління під егідою члена ОУН Мороза було сформовано нове локальне підпілля. Воно охоплювало декілька районів та селище Рутченкове⁴⁹. Селище Новотроїцьке (Ольгинський район), яке входило до цієї ланки, стало економічною базою нечисельного підпілля. Питання фінансування організації розв'язувалося за рахунок коштів, що надходили з Маріупольського заводу ім. Ілліча й агроуправління Волноваської та Слов'янської сільськогосподарських округ. Саме завдяки діяльності агроуправління під керівництвом Мороза вдавалось фінансувати як міський, так і обласний провід ОУН, який розподіляв фінанси й продукти по районах. Окрім того, багато членів націоналістичного підпілля працювало в адміністративних установах, таких як Обласне агроуправління, газета «Донецький вісник»⁵⁰, Юзівський металургійний завод, Обласний відділ народної освіти, Міський відділ народної освіти, Трест «Хлібопечення», Хлібозавод № 4, 5, адмінстанова сел. Рутченкове, обласне Гестапо, поліція. З архівних матеріалів також відомі місця базування організації у Юзівці, які слугували конспіративними квартирами й точками для зустрічі кур'єрів, отримання літератури чи розпоряджень: Куйбишевський район — вул. Первомайська, 45, Ленінський район — вул. Огородна, 22, Калінінський район — Інститутський проспект, 6 (25-річчя РСЧА), селище Рутченкове — Маріупольське шосе, 11⁵¹. Окрім зборів підпілля, проведення агітаційної роботи, розв'язання організаційних питань і проблем самоврядування, ОУН опікувалася культурною та освітньою діяльністю. Діяла «Просвіта» під керівництвом І. Свічинського, виходили газети «Донецький вісник» та «Українська земля», де друкувались статті патріотичного змісту⁵².

Згідно з підрахунками, здійсненими авторкою, спираючись на архівні документи, загальна кількість учасників підпілля ОУН у м. Юзівка, включно з учасниками похідних груп, сягала 86–88 осіб, з яких вдалось встановити імена 76 членів: В. Болгарський-Булавський, Кривицький, Іваницький, І. Свічинський, Г. / Ю. Ковалевський, В. Гладкий, Є. Стахів (Дуб, Павло, Павлюк, Євген), Д. Фомічев, Лозовський, Кулик, Саводаж,

⁴⁶ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд 379. Спр. 58. Арк. 99–108.

⁴⁷ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 35462. Арк. 252.

⁴⁸ Архів УСБУ по Донецькій області. Спр. 33154. Ф. II. Арк. 39–40.

⁴⁹ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 35152. Т. II. Арк. 40.

⁵⁰ Armstrong, John A. (1990). *Ukrainian Nationalism*. Englewood, Colorado, p. 316.

⁵¹ Архів УСБУ по Донецькій області. Ф. 379. Спр. 58. Арк. 99–108.

⁵² Там само. Арк. 97–98.

Жерновий, Чайко, Приходько, Рокитний, Передерій, Мороз, О. Сало (Олександр), П.М. Бойко, Г. Гончаренко, Коваленко, Солдак, Кравець, Дидковський, Левченко, Антоненко, Зибчинський, Журба, п. Гавриил, П. Дужий, Р. Антоняк, М. Кривошайко (Козик), Ф. Лічман (Шкурко), М. Черкащенко, І. Клим (Митар), Р. Крутько, Р. Куцак, Р. Сочинський, О. Ортинський, Я. Сидор, О. Масляник, Д. Бучинський, І. Дубас, І. Білик, Каратицький, Никорак, Чумак, Курінний, В. Козельський, Б. Кучинський, Донцов, К. Семенович, В. Хоролець, Сиров, П. Бобков, Л. Ільюшкін, А. Гервич, У. Чепак, Т. Грузан, п. Шиманович (дружина колишнього міністра УНР), Н. Сташевська, а також зв'язкові: Тимош (Верховий), Василь (Михайлович), Остап (Майченко), Димко, Микола, Нюся, Оксана, Юрко, Нюра (Верчук), Володимир, Роман (Юхим), Клава (Циганка), Дніпровий, Таран, Т. Тимошук.

Навесні 1943 року фронт стрімко наближався. Червона армія почала захоплювати міста Сталінської області. Протягом весни-літа Є. Стахів постійно переховувався і змінював місце проживання по всій області. Лише наприкінці літа 1943 року, практично перед входженням Радянської армії у Юзівку, він повернувся до Дніпропетровська. Тут Є. Стахів працював разом із І. Біликом у південному крайовому проводі над друком агітаційної літератури й організацією роботи дистанційно, шляхом коротких експедицій. З наближенням Червоної армії частина юзівських підпільників також була евакуйована до Дніпропетровська, а 9 вересня червоні війська увійшли до Юзівки.

Голова Юзівської ОУН Ю. / Г. Ковалевський також виїхав з міста до Дніпропетровська перед радянською окупацією. Йому дали завдання вийти на місцевих зв'язкових: «в Днепропетровск я прибыл с большим опозданием, т.к. поезд, на котором я ехал, в пути следования потерпел крушение и я вынужден был добираться к г. Днепропетровску на лошадах. На обусловленное место явки я выходил несколько раз, но из числа связанных ОУН ко мне никто не явился»⁵³. Випадково Ю. / Г. Ковалевському через зв'язківця Романа вдалось вийти на керівника Дніпропетровського крайового проводу ОУН Граба й Бориса Дуба (Є. Стахів)⁵⁴, на той час його заступником. Було вирішено призначити Ю. / Г. Ковалевського до служби безпеки Кіровоградського обласного проводу, що займався внутрішньою та зовнішньою охороною членів організації, а також дисципліною, постачанням продуктів і фінансів. Разом з керівником Кіровоградського обласного проводу ОУН під псевдонімом Юра 25 вересня

1943 року Ю. / Г. Ковалевський виїхав до нового місця призначення. Загалом із Дніпропетровська було евакуйовано близько 50 членів організації, 30 з яких потрапили до лісів для формування УПА, решта — до Кіровограда. Однак дорогою до місця призначення частину оунівців арештували німці. Під час цієї облави Юра, з яким Ю. / Г. Ковалевський мав підтримувати зв'язок, уникаючи арешту, зник, а Ковалевський вирушив до Миколаєва, де 10 жовтня 1943 року встановив контакт з Романом через колишнього зв'язкового Юзівського проводу Миколу Кравця. Таким чином, Ю. / Г. Ковалевський опинився на посаді заступника СБ Миколаївського обласного проводу ОУН.

Перебуваючи в Миколаєві, Ю. / Г. Ковалевський отримав завдання увійти до лав радянського партизанського загону, а згодом повернутись до Вознесенська та «обманным путем войти в доверие советских и партийных органов [...] продолжать антисоветскую националистическую работу и вербовать в ОУН новых участников»⁵⁵. Крім того, до його обов'язків входила організація боїв у с. Олександрівка (Миколаївська обл.) і криївки з запасами зброї та необхідних речей. Втїлити це не вдалось через арешт Ю. / Г. Ковалевського СМЕРШем. За даними обвинувального висновку, у листопаді 1943 року Ковалевський, у спілці з п. Чухлібом, Яковлевим й Аліманом, убив трьох радянських партизанів у районі с. Піски Миколаївської області: «Кроме того [...] неоднократно совершал террористические акты над лицами, заподозренными в “предательстве” участников ОУН»⁵⁶. Крім того, зазначалося, що Ю. / Г. Ковалевський також «вбив мельниківця», який видав німцям 45 осіб із ОУН(б), і трьох осіб на прізвище Кравченко, що служили в поліції та брали участь в арештах членів ОУН(б)⁵⁷.

Після показань Ю. / Г. Ковалевського всі відомі учасники підпілля були арештовані⁵⁸, серед них керівник Юзівської міської та Сталінської обласної організації ОУН І. Свічинський⁵⁹, на якого відкрили кримінальну справу під назвою «Мрія»⁶⁰ (Сталінська Справа «Мрія» № 31828, Маріупольська справа «Мрія» № 1388). Уникнути арешту вдалось лише Є. Стахіву та В. Булавському: «Булавский-Болгарский объявлен во Всесоюзный розыск, а в 1957 г. розыск его был прекращен.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Архів УСБУ по Харківській області. Спр. 31828. Арк. 241–243.

⁵⁸ Добровольський О. ОУН на Донеччині... С. 157–159.

⁵⁹ Архів УСБУ по Харківській області. Спр. 31828. Аркуші не пронумеровані.

⁶⁰ Архів УСБУ по Донецькій області. Ф. І. Спр. 27807. Арк. 114.

⁵³ Архів УСБУ по Миколаївській області. Спр. 2687. Арк. 80–84.

⁵⁴ Там само.

В результате розыскных мероприятий Булавский-Болгарский установлен не был»⁶¹.

Тим часом після евакуації Є. Стахіва, І. Свічинського й Ю. / Г. Ковалевського у м. Юзівка продовжувала діяти ОУН. 10 липня 1943 року на зв'язок з Дорошенком вийшов член бойової групи Передерій⁶² з пропозицією утворити оновлений керівний центр ОУН. Дорошенко познайомив Передерія з В. Гладким. Було вирішено призначити останнього керівником обласного рівня, а Дорошенка його заступником. Крім того, визначено основні цілі обласного центру ОУН щодо роботи в регіоні: організувати матеріальне забезпечення або допомогу бойовим групам, для чого організувати Національний фонд оборони й призначити оплату в 3000 крб кожному члену бойової групи; друк листівок і передрук матеріалів, отриманих від центрального проводу. Було визначено й затверджено програму обласного осередку ОУН Сталінської області (вважаємо за доцільне навести документ, збережений в архіві радянських каральних органів, повністю і мовою оригіналу):

1. «Мы, украинские националисты, боремся против немцев, советов, поляков и со всеми врагами украинской свободной республики “Свободная Украина”».

2. Нашими потенциальными союзниками являются Англия и Америка, которые не заинтересованы в укреплении “Русского медведя”. С Англией и Америкой у нас имеется договоренность, в частности в Канаде имеются летние командные школы, которые готовят кадры для будущей украинской армии.

3. За Днепром нами организована Украинская Повстанческая Армия, которая борется с советскими партизанами и немцами. Задача центра (нашего) направлять всех украинцев, которые направляются немцами в Германию — за Днепр»⁶³.

Проте стрімке просування Червоної армії не дало змоги повністю забезпечити діяльність організації. На тлі масової евакуації та активних бойових дій, а також в умовах виходу організації

у глибоке підпілля не вдалось реалізувати й щойно затверджені плани роботи. У вересні 1943 року Радянська армія зайняла м. Юзівка й розпочався період масових арештів членів українського підпілля.

Підсумовуючи результати дослідження, маємо констатувати, що Донецчина та її адміністративний центр м. Юзівка (Сталіне) у період німецької окупації часів Другої світової війни були осередком активної діяльності ОУН. З'явившись на цих теренах з похідними групами ОУН (м) та ОУН (б) восени 1941 р., організація продовжувала свою роботу до вересня 1943 р. Доволі швидко оунівці залучали до своїх лав нових членів з місцевого патріотично налаштованого українського населення, зокрема з колишніх «Просвіт», проводили нелегальну кампанію, спрямовану на заміну всіх керівних посад в області та місті українськими націоналістами, що успішно здійснювалося у більшості осередків, окрім самої Юзівки, де були сильними проросійські позиції. Члени ОУН, з одного боку, проводили різноманітну роботу серед населення з поширення української освіти, культури, літератури, агітаційних матеріалів, політичної пропаганди, а з іншого, збирали й накопичували зброю, створювали криївки, готували бойові групи для можливої терористичної або партизанської боротьби проти німецької та радянської влади. Ця небезпечна діяльність, яка супроводжувалась арештами й переслідуваннями нацистських каральних органів, тривала до осені 1943 р., аж поки Юзівку не захопили радянські війська й у місті почалися каральні акції органів НКВС. Робота з архівними документами дала змогу встановити кількісний склад юзівського осередку ОУН, який сягав майже дев'яноста членів, а також з'ясувати імена 76 членів організації, зокрема всього керівного складу, включно із хронологію його ротацій.

Підтверджена численними документами й беззаперечними фактами діяльність підпілля ОУН на Донецчині та загалом на Донбасі демонструє глибинний і нерозривний зв'язок цього регіону з Україною. Такі об'єктивні реалії, з одного боку, спростовують сталий московський міф про «споконвічно російський Донбас», а з іншого — живлять надію і навіть дають упевненість у неминучому поверненні цих регіонів до складу Великої України.

⁶¹ Архів УСБУ по Донецькій області. Фонд припинених справ. Спр. 35152. Т. II. Арк. 37.

⁶² Архів УСБУ по Донецькій області. Ф. 379. Спр. 58. Арк. 99–108.

⁶³ Там само.

REFERENCES

- Armstrong, J. A. (1990). *Ukrainian Nationalism*. Englewood, Colorado [in English].
- Baklashova T., & Bozhenko Yu. (2018). Diialnist pokhidnykh hrup OUN na Donbasi: suchasnyi stan istoriohrafii problemy [Activity of the Derivative Groups of OUN in Donbas: Current state of the historiography of the problem]. *Molodyi vchenyi [Young Scientist]*, 10 [in Ukrainian].
- Dobrovolskyi, O. (2014). *OUN na Donechchyni* (Vol. 1), Donetsk [in Ukrainian].

- Dobrovolskyi, O. (2020). *Vid UNR do OUN: ukrainskyi rukh na Donechchyni. 1917–1959 rr.* (Vol. II), Lviv. [in Ukrainian].
- Hiroaki, Kuromiia. (2002). *Svoboda i teror u Donbasi. Ukrainsko-rosiiske prykordonnia, 1870–1990-i roky.* Kyiv. [in Ukrainian].
- Ishchuk, O., & Nikolaieva, N. (2016). Diialnist molodizhnykh struktur OUN (b) na terytorii Tsentralnykh ta Skhidnykh oblastei Ukrainy u 1945–1954 rr. [in Ukrainian].
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64349/11-Ishchuk.pdf?sequence=1>
- Kovalchuk, V. (2011). *OUN v tsentralnii, pivdenii ta skhidnii Ukraini. 1941–1950-ti rr.* Kyiv [in Ukrainian].
- Nesterenko, V. A., & Murashko K. O. (2020). Pokhidni hrupy OUN u pivnichno-skhidnykh oblastiakh Ukrainy OUN's Expedition Groups in the South-Eastern Regions of Ukraine]. *Sumska starovyna*, LVII [in Ukrainian].
- Nikolskyi, V. (2001). *Pidpillia OUN (b) u Donbasi.* Kyiv [in Ukrainian].
- Pahiria, O. (2011). Diialnist OUN ta UPA na terytorii tsentralno-skhidnoi ta pivdennoi Ukrainy. *Litopys UPA, Nova seriia*, Vol. 18, Kyiv–Toronto [in Ukrainian].
- Petrukhin, S. (2016). Diialnist OUN (b) na terytorii Donetskoi oblasti v roky nimetskoi okupatsii (1941–1943 rr.). *Viiskovo-istorychnyi meridian*, 1 [in Ukrainian].
- Ponypaliak, A. (2021). *Ostannii komandyr UPA. Zhyttia i borotba Vasylia Kuka.* Kyiv [in Ukrainian].
- Semystiaha, V. (2001). Novi dokumentalni svidchennia pro natsionalno-vyzvolnyi rukh v Donbasi u roky Druhoi svitovoi viiny. *Bakhmutskyi shliakh*, 3–4 [in Ukrainian].
- Serhiichuk, V. (2005). *Ukrainskyi zdvyh. T. 5: Naddnyprianshchyna. 1941–1955.* Kyiv [in Ukrainian].
- Shchur, Yu. (2006). *Narys istorii diialnosti Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv na Skhidnoukrainskykh zemliakh.* Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Ukhach, V. (2015). Suchasna vitchyzniana istoriografii pokhidnykh hrup OUN (b) ta OUN(m) na Velykii Ukraini (1941–1943 rr.: vybrani aspekty. *Arkhivy Ukrainy*, 3 [in Ukrainian].
- Zhmura, V. (2000). *OUN v Donbasi. 1941–1943. Visti kombatanta* (Vol. 1) [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 04.07.2025 р.

Дата схвалення до публікації: 15.10.2025 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)